

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

denkbeelden ontstijgen. Leibovici gebruikt filosofische verhandelingen van Jean-Paul Sartre en diens biografische gegevens als intrigerend demonstratiemateriaal: een wetenschappelijk verantwoord toegepaste psychoanalytische visie op de opnieuw actuele samenhang tussen trauma en creativiteit. In het proces van het schrijven — als symbolische representatie — kan de auteur het trauma als onverdraaglijke realiteit tegelijkertijd ervaren en ontwijken. De roep om interdisciplinariteit die door het hele boek galmt, kunnen psychoanalytici zich desgewenst ook persoonlijk aantrekken. *Biografie & Psychologie* is een veelkleurig, wat hybride, maar plezierig leesbaar boek, goed gedocumenteerd, met prikkelende controverses.

Literatuur

- DE GROOT, A. D. (1961). *Methodologie — Grondslagen van onderzoek en denken in de gedragswetenschappen*. 's-Gravenhage: Mouton & Co.
- VERHEUGT-PLEITER, J. E., SCHMEETS, M. G. J. & ZEVALKINK, J. (2005). *Mentaliseren in de kindtherapie — Leidraad voor de praktijk*. Assen: Koninklijke Van Gorcum.

Een universiteit zoals Freud die zich droomde

Bespreking van

Wolfram Mauser & Carl Pietzcker (2008). *Literatur und Psychoanalyse — Erinnerungen als Bausteine einer Wissenschaftsgeschichte*. Würzburg: Königshausen & Neumann, ISBN 978 3 8260 3787 0, 264 pp., € 28,—

HENK HILLENAAR

In *Literatur und Psychoanalyse* vertellen twaalf auteurs herinneringen aan hun vaak zeer uiteenlopende loopbanen als psychoanalyticus of als literator. Gemeenschappelijk hebben ze dat ieder van hen heeft bij-

gedragen aan de groei en bloei van wat langzamerhand een fenomeen genoemd mag worden binnen de psychoanalytische wereld: het vijfendertig jaar oude samenwerkingsverband aan de universiteit van Freiburg, in Zuid-Duitsland, tussen psychoanalytici verbonden aan de medische faculteit en literatoren werkzaam aan de letterenfaculteit aldaar. Sinds de benoeming in Freiburg, in 1972, van Johannes Cremerius als hoogleraar psychosomatiek en psychotherapie, en diens vriendschap met collega Wolfram Mauser, hoogleraar nieuwe Duitse literatuur, is deze universiteitsstad uitgegroeid tot landelijk centrum van het wetenschapsveld dat als 'literatuur en psychoanalyse' bekend staat. In dit boek verschijnt Johannes Cremerius als de inspirerende en Wolfram Mauser als de dragende kracht achter deze beweging. Hun beider promovendus Carl Pietzcker werd destijds de eerste medewerker. De in 1938 uit Oostenrijk gevluchte analyticus Frederick Wyatt voegde zich in 1974 vanuit Amerika bij dit gezelschap van het eerste uur. Daarvan werd op afstand ook deel uitgemaakt door de Nederlander Walter Schönau, hoogleraar Duitse letteren in Groningen en schrijver van een in Duitsland zeer geprezen studie, *Freud als Schriftsteller*, uit 1968. Rond deze kerngroep, die in 1975 een eerste officiële studiedag organiseerde, ontwikkelde zich in de loop der jaren een activiteit die in Europa zijn gelijke niet kent. De jaarlijkse Freiburger Arbeitstagung, eind januari, is nog altijd een evenement waar honderden psychoanalytici, literatoren, studenten en belangstellenden elkaar ontmoeten om ideeën uit te wisselen en nieuwe ideeën op te doen. De toeloop is zo groot — er zijn bijeenkomsten geweest met meer dan vijfhonderd deelnemers — dat sinds 1991 het ene jaar een 'grote', voor iedereen toegankelijke studiedag wordt georganiseerd, terwijl de 'kleine', het volgende jaar, alleen voor genodigde specialisten bestemd is. Van al deze congressen verschijnen verslagen, de *Freiburger literaturpsychologische Gespräche*, na 1997 Jahr-

bücher genoemd. Er zijn contacten met pioniers op dit onderzoeksterrein aan andere universiteiten in Duitsland en in het buitenland, ook met het enige vergelijkbare centrum op dit gebied, aan de universiteit van Florida (USA) waarvan Norman Holland de stuwende kracht is. Ook met de schaarse lacanianen in Duitsland is contact gezocht. Twee van hen komen in deze bundel aan het woord, over de reeks ontmoetingen die in Kassel werd georganiseerd rond het gedachtegoed van de beroemde Franse psychoanalyticus.

Het Freiburgse gebeuren heeft geleid tot een groot aantal publicaties, overal in Duitsland. Joachim Pfeiffer heeft hierover een indrukwekkende bibliografie laten verschijnen. Freiburg lijkt op zijn wijze iets waar te maken van Freuds ideaal van een *universitas literarum*, waarover hij in 1919 in Budapest sprak. Psychoanalytisch geschoolde medici, geesteswetenschappers en ook onderzoekers uit andere disciplines zouden daar moeten samenwerken. Zo alleen, vond hij, kon recht gedaan worden aan de antropologie die zijn gedachtegoed bedoeld is te zijn.

Van de Freiburgse school moet de geschiedenis nog geschreven worden. De getuigenissen in deze bundel vormen daar slechts een aanzet toe. Twee van de auteurs, Cremerius en Wyatt, zijn inmiddels overleden. Van hen werden fragmenten uit vroegere publicaties opgenomen. Deze verzameling artikelen bevat uiteraard de onvermijdelijke herhalingen. Hier vormen ze echter vooral een uitnodiging aan de lezer om zich, in het licht van de persoonlijke nuances die iedere auteur aanbrengt, een steeds scherper beeld te vormen van wat deze groep tot stand heeft gebracht. Het boek levert bovendien een inkijk in de geschiedenis van Duitsland. Bijna alle auteurs hebben de jaren rond de Tweede Wereldoorlog meegemaakt en vertellen over die *grausame* tijd, over schuldgevoelens, de onmogelijke verwerking van de Holocaust. De geesteswetenschappen hielden zich hier destijds het liefst bezig met 'Kultur, Geist und

Seele', en met ongevaarlijke vormen van tekstkritiek, zoals het populaire New Criticism. In het voetspoor van het nationaalsozialisme zou men de psychoanalyse nog lang wantrouwen en afwijzen.

Natuurlijke werd hier en daar, zeker buiten de universiteiten, aandacht aan Freud besteed. De in deze bundel steeds weer opduikende Thomas Mann heeft dat zijn gehele schrijversloopbaan gedaan. Het revolutiejaar 1968 zorgde binnen de universiteit voor een nieuwe koers. Wat opvalt is dat psychoanalytici hierin veelal het voortouw hebben genomen. In Freiburg was dat Cremerius. Ook de eerste van de vele bundels over 'literatuur en psychoanalyse' hier was van een analyticus, Peter Dettmering. Voor analyticus was dit een 'hobby'; literatoren die zich aan psychoanalyse waagden werden beschouwd als 'onwetenschappelijk' en tegengewerkt. Bovendien hoorde Freud voor progressieve denkers bij Marx, en ook dat was geen aanbeveling binnen de letterenstudies. In Hamburg voerde de letterenfaculteit zelfs meer dan twintig jaar een proces met een van de auteurs van deze bundel. Dat proces werd door de faculteit verloren.

Interessanter dan de externe geschiedenis van dit onderzoeksveld zou natuurlijk een studie zijn over wat er inhoudelijk daar in Freiburg gebeurt. Daarover gaat deze bundel niet, of liever, daarvoor zijn de invalshoeken van de auteurs te verschillend. Maar uit hun verslagen — de meeste boeiend, sommige wel erg egocentrisch van toon — spreken gemeenschappelijke tendensen, zoals een groeiend inzicht in de rol die het onbewuste van de lezer speelt bij het tot stand komen van een tekstanalyse. Zaken waar Freud zelf niet aan toekomt in zijn literaire analyses krijgen bij deze onderzoekers juist alle aandacht, vooral de studie van de vorm, en van de centrale, structurele plaats die in het analytische werk toekomt aan 'de ander': de moeder, de lezer, de maatschappij. En je kunt merken welke auteurs op de divan hebben gelegen en welke niet. In de laatste artikelen komen

andere media dan literatuur aan de orde, en klinkt een oproep tot nog meer interdisciplinariteit. De 'woord en beeld'-studies en het onderzoeksveld 'cultuur en psychoanalyse', met het gehele scala aan wetenschappen waar Freud wellicht van droomde, verschijnen hier aarzelend op het toneel. Dit boek verdient de aandacht van eenieder die in Duitsland en in psychoanalyse geïnteresseerd is. Maar beter kun je natuurlijk zelf bij de congressen in Freiburg pools-hoogte gaan nemen.

Lentekriebels

Bespreking van

Jan Derksen (2007). *Zijn wij wel narcistisch genoeg? Over het ontstaan van onze lentecultuur*. Nijmegen: PEN Tests Publisher. ISBN 978 90 805706 4 1, 330 pp., € 39,90

FRANS SCHALKWIJK

Hebben lentekriebels Jan Derksen aanzet tot het schrijven van *Zijn wij wel narcistisch genoeg? Over het ontstaan van onze lentecultuur*? Derksen, vooral bekend door gedegen werk over psychodiagnostiek, houdt een betoog over hedendaags narcisme, zoekend naar een positieve waardering van gezond narcistische trekken en een maatschappijkritische analyse van het ziekelijke narcisme. Hij richt zich in zijn boek tot een breed lezerspubliek en verkent de voor een psychoanalytisch geschoold psychotherapeut altijd sappige weiden van het alledaagse narcisme. In het huidige tijdsgewricht gaan uitstel van behoeftebevredestiging of het voelen van verlangens verloren als een kwaliteit van menselijk leven. In de context van geld verdienen, zich verheugen, zorgvuldig beslissen, sparen en dan pas krijgen, schrijft hij bijvoorbeeld: 'Dit hele proces wordt vernietigd door een overvloed aan geld. Nu moet

alleen worden gekozen uit een vakantiereis in Nieuw-Zeeland of Argentinië' (p. 201). Het is duidelijk wat hij bedoelt, maar hoeveel mensen in zijn lezerspubliek maken dergelijke keuzes, heeft iedereen in onze narcistische maatschappij een dergelijke overvloed aan geld? Derksen wil de lezer uitdagen vanzelfsprekendheden ter discussie te stellen, maar of dat lukt met de retoriek van dertig opeenvolgende vraagstellende zinnen (p. 16-18), een overdaad aan metaforen en generaliserende aannames, is voor mij de vraag. Hier had een eindredacteur goed werk kunnen doen. Voor psychotherapeuten biedt het boek te weinig om tot aanschaf over te gaan. 'Gezond', secundair narcisme definieert Derksen als 'zelfgevoel gebouwd op een ondergrond gevormd door redelijk evenwichtige ervaringen met een hechtingsfiguur'. Bij de bespreking van primair narcisme refereert hij aan Freuds oorspronkelijke concept. 'Primair' omschrijft Derksen als 'primair aan de hechtingsrelaties, dit is het gestoorde beeld waarbij het narcisme de ondergrond wordt, primair is en de hechtingsrelaties in meer of mindere mate zijn weggefallen, narcisme als redingsvlot' (p. 83). Dit citaat laat zien dat het boek theoretisch slordig is geschreven. Gehechtheidsrelaties vallen immers niet weg, maar zijn of worden (met subdifferentiaties) 'veilig' of 'onveilig'. Ook ken ik de theoretische aanduiding 'sterke hechting' niet en lijkt het mij onjuist te stellen dat de psychoanalyse het werk is geweest van één man, Sigmund Freud (p. 28). Schrijven voor een lekenpubliek betekent naar mijn idee populariseren en toegankelijk maken, maar dat hoeft niet ten koste te gaan van de zorgvuldigheid. Ik wacht vol vertrouwen op een volgende publicatie van Derksen en zet dit werk een beetje achter in mijn boekenkast.